

اندیشه دفاعی اسلام

محسن مهاجرنیا

شناسنامه پژوهشی

■ عنوان: اندیشه دفاعی اسلام

■ پژوهشگر: نظام‌های اسلامی

■ درجه علمی: لیسانس

■ محقق: محسن مهاجرنیا

■ ارزیابان علمی: ابوالحسن حسینی، سیدکاظم سیدباقری

■ موضوع اصلی: سیاست

■ موضوع فرعی: فقه سیاسی

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
انشارات

اندیشه دینی اسلام

محسن مهاجرنیا

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۲۳۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: الغدير

سرشناسه: مهاجرنیا، محسن، ۱۳۴۳-.

عنوان و نام پدیدآور: اندیشه دفاعی اسلام/ محسن مهاجرنیا.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۴۰ ص.

شابک: ۲- ۳۲۴- ۱۰۸- ۶۰۰- ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: دفاع (فقه).

موضوع: جهاد.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ الف ۹/۱ م ۱۹۶ BP

رده‌بندی دیوبی: ۲۹۷/۳۷۷

شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۵۸۸۲۵

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۵
مقدمه.....	۱۹
فصل اول: مفاهیم و سیات.....	۲۷
گفتار اول: روش تحقیق.....	۲۹
مزایای تحلیل محتوا در تمیق حاضر.....	۳۲
گفتار دوم: چارچوب مفهومی.....	۳۵
سامانه مفهومی در قرآن.....	۳۵
دسته اول: آیات مربوط به امنیت به مثابه اساسی ترین مکن جامعه اسلامی..	۳۶
۱. امنیت وصف شهر آرمانی.....	۳۸
۲. امنیت ویژگی شهر واقعی.....	۳۸
۳. امنیت هدف جامعه آرمانی.....	۴۰
۴. امنیت مصداق نعمت و برکت.....	۴۰
۵. موضوع بشارت ویژه مؤمنان.....	۴۱
۶. وجه تمایز جامعه اهل حق از اهل باطل.....	۴۱
۷. امنیت اساس همه نیازهای اجتماعی.....	۴۲
دسته دوم: آیات مربوط به دشمن شناسی.....	۴۳
دسته سوم: آیات رویارویی با عوامل ضد امنیتی.....	۴۵
دسته چهارم: آیات امر به تهیه نیرو و ابزار.....	۴۷

- دسته پنجم: آیات تعیین شرایط، قلمرو و اتخاذ تاکتیک مقابله ۴۸
- دسته ششم: آیات امر به رعایت تعهدات و معاهده‌ها ۵۰
- دسته هفتم: آیات مربوط به ارزش‌های آرامش‌بخش معنوی ۵۱
- گفتار سوم: مبانی اندیشه دفاعی اسلام ۵۵**
۱. مبانی هستی‌شناسی ۵۷
۲. مبانی انسان‌شناختی ۶۲
۳. مبانی فرجام‌شناسی ۶۵
- گفتار چهارم: اصول و قواعد اندیشه دفاعی اسلام ۶۹**
۱. ابعاد اندیشه دفاعی ۷۰
- ۱-۱. قاعده نفی سبیل ۷۲
- ۲-۱. قاعده مقابله به مثل ۷۳
۲. اصول اندیشه دفاعی اسلام ۷۵
- ۱-۲. اصل دعوی ۷۵
- ۲-۲. اصل آمادگی دفاعی مسلمان ۷۷
- ۲-۳. اصل تألیف قلم ۷۸
- ۲-۴. اصل وفای به تعهدات ۸۰
- ۲-۵. اصل مهادنه ۸۱
- ۲-۶. اصل مصلحت ۸۴
- ۲-۷. اصل تولی و تبری ۸۶
- ۲-۸. اصل رحمت و قاطعیت ۸۷
- ۲-۹. اصل انعطاف‌پذیری ۸۸
- گفتار پنجم: اهداف نظام دفاعی اسلام ۸۹**
۱. اهداف متعالی ۹۱
۲. اهداف انسانی ۹۶
- ۱-۲. اهداف حمایتی از مظلومان ۹۸
- ۲-۲. مبارزه با پیمان‌شکنی کفار ۱۰۰
- ۲-۳. حفظ ارزش‌های دینی جامعه ۱۰۰
- ۲-۴. دفع تجاوز ۱۰۱

- ۲-۵. فراهم ساختن آرامش ۱۰۲
- ۲-۶. مبارزه با عوامل فساد و گمراهی ۱۰۲
- ۲-۷. براندازی حاکمیت شرک و استقرار حاکمیت اسلام ۱۰۳
- ۲-۸. مقابله با فتنه‌انگیزی و جنگ‌افروزی مشرکان ۱۰۳
۳. اهداف نامشروع ۱۰۴
- ۳-۱. سلطه‌طلبی و کسب قدرت ۱۰۴
- ۳-۲. کشورگشایی ۱۰۵
- ۳-۳. کسب منافع مادی ۱۰۵
- ۳-۴. میل عقیده ۱۰۶

فصل دوم: چیست اسلام دفاعی اسلام ۱۰۷

گفتار اول: زمینه‌ها و عوامل شکل‌گیری نظام دفاعی اسلام ۱۰۹

۱. رویکرد جبهه‌بندی ۱۱۰
- ۱-۱. کفر ۱۱۰
- ۱-۲. شرک ۱۱۲
- ۱-۳. نفاق ۱۱۲
۲. رویکرد عملیاتی ۱۱۳
- ۲-۱. فتنه و افتتان ۱۱۴
- ۲-۲. تعدی و اعتداء ۱۱۵
- ۲-۳. غصّه و اخفار ۱۱۶
- ۲-۴. صد ۱۱۷
- ۲-۵. بغی ۱۱۷
- ۲-۶. غقر ۱۱۸
- ۲-۷. محاربه ۱۱۹
- ۲-۸. ارباب ۱۲۱
- ۲-۹. ارباب ۱۲۲
- ۲-۱۰. ارجاف ۱۲۳
- ۲-۱۱. انباز ۱۲۳

۳. رویکرد فرهنگی ۱۲۴
- دعوت ۱۲۴
- گفتار دوم: ساختار نظام دفاعی اسلام..... ۱۲۷**
۱. رهبری و فرماندهی ۱۲۸
۲. پشتیبانی ۱۲۹
۳. سازماندهی (تعبیه) و تشکیلاتی ۱۳۰
۱. سپاهیان ۱۳۲
- فصل سوم: اصول راهبردی نظام دفاعی اسلام ۱۳۳**
- گزار اول: دشمن شناسی..... ۱۳۵**
- واژه‌ها و مفاهیم مرتبط با شناخت دشمن در قرآن ۱۳۶
- انواع دشمن ۱۳۶
۱. دشمن ایمانی ۱۳۶
۲. دشمن خارجی - سیاسی (بود، می‌بود، و کافران) ۱۳۸
۳. دشمن داخلی - سیاسی (زانی) ۱۳۹
- ویژگی‌های منافقان در قرآن ۱۴۰
- شیوه‌های دشمنان در مبارزه با مسلمانان ۱۴۱
- گفتار دوم: تعیین راهبردهای دفاعی ۱۴۵**
- گفتار سوم: تجهیزات و لجستیک ۱۵۱**
۱. سلاح‌ها و تجهیزات راهبردی ۱۵۴
۲. ابزار و تجهیزات دفاعی ۱۵۵
۳. استحکامات و موانع دفاعی ۱۵۵
۴. علایم تبلیغاتی ۱۵۶
- گفتار چهارم: تاکتیک‌ها و روش‌های مبارزه ۱۵۷**
۱. روش‌های اطلاعاتی ۱۵۸
- ۱-۱. عین ۱۵۹
- ۱-۲. جاسوسی ۱۵۹
- ۱-۳. رابطه ۱۵۹

۱۶۰	۲. روش‌های روانی
۱۶۰	۲-۱. شعار
۱۶۱	۲-۲. رجز
۱۶۲	۲-۳. خدعه
۱۶۳	۲-۴. کید
۱۶۳	۲-۵. رهب
۱۶۳	۲-۶. رعب
۱۶۳	۳. روش‌های غافل‌گیری
۱۶۴	۳-۱. ارشاد
۱۶۴	۳-۲. کس
۱۶۴	۴. تاکتیک‌های جنگی
۱۶۵	۴-۱. سرزده
۱۶۵	۴-۲. الخیل و العدیه
۱۶۶	۵. روش‌های پنهان‌کاری
۱۶۷	تقیه
۱۶۸	۶. روش‌های انعطاف‌پذیری
۱۶۹	۶-۱. مقاومت و هجرت
۱۷۰	۶-۲. رحمت و قاطعیت
۱۷۱	۶-۳. مقابله به مثل

فصل چهارم: اصول ارزشی نظام دفاعی اسلام ۱۷۳

گفتار اول: پابندی به احکام شریعت ۱۷۷

۱۷۸	۱. احکام اثباتی
۱۷۸	۱-۱. صلوة خوف یا نماز جنگی
۱۸۱	۱-۲. قطع من خلاف
۱۸۲	۱-۳. قطع الاشجار
۱۸۲	۲. احکام سلبی
۱۸۲	۲-۱. قتل صبر

۲-۲. اجهاز ۱۸۳

۲-۳. فرار ۱۸۳

گفتار دوم: پایبندی به معاهده‌ها و قراردادها ۱۸۵

۱. مؤلفه‌های عهدی ۱۸۵

۱-۱. عقد امان ۱۸۶

۱-۲. عقد هدنه ۱۸۷

۱-۳. قرارداد ذمه ۱۹۰

۲. مؤلفه‌های تقییدی ۱۹۳

۲-۱. قیود زمانی در اندیشه دفاعی اسلام ۱۹۴

۱. قیود مکانی در اندیشه دفاعی اسلام ۱۹۵

۲-۲. دارالاسلام ۱۹۵

۲-۲-۱. دارالکفر ۱۹۶

۲-۲-۲. دارالحرب ۱۹۶

۲-۲-۳. دارالذمه ۱۹۶

۲-۲-۴. دارالصلح ۱۹۶

۲-۲-۵. دارالعهد ۱۹۶

۲-۲-۶. دارالامان ۱۹۷

۲-۲-۷. دارالهدنه ۱۹۷

۲-۲-۸. دارالموادعه ۱۹۷

۲-۲-۹. دارالبغی ۱۹۷

۲-۲-۱۰. دارالهجرة ۱۹۷

۲-۲-۱۱. دارالاستضعاف ۱۹۷

۲-۲-۱۲. دارالردة ۱۹۸

۳. قیود سرحدی در اندیشه دفاعی اسلام ۱۹۸

۳-۱. ثغور ۱۹۸

۳-۲. رباط ۱۹۸

گفتار سوم: پایبندی به ارزش‌های معنوی ۲۰۱

۱. ارزش‌های غایی ۲۰۲

۲۰۲	 ارزش‌های صیغه‌ای
۲۰۴	 امدادهای غیبی
۲۰۵	 ارزش‌های تنبیهی
۲۰۶	 ۴-۱. ذکر
۲۰۷	 ۴-۲. صبر و پایداری
۲۰۷	 ۴-۳. توکل
۲۰۸	 ۵. ارزش‌های عرفانی

فصل پنجم: شروط تحقق نظام دفاعی اسلام..... ۲۱۱

مقدمه ۲۱۳

گفتار اول: سازمان‌های اجتماعی اندیشه دفاعی اسلام..... ۲۱۷

استلزام‌های اجتماعی نظام دفاعی اسلام..... ۲۲۵

۱. ثبات و استحکام نرم‌سازی جامعه..... ۲۲۶

۲. ثبات و استحکام ساختارهای جامعه..... ۲۲۷

شیوه‌های استحکام‌بخشی به جامعه..... ۲۲۸

۱. استتار و اختفا..... ۲۲۸

۲. پوشش..... ۲۳۰

۳. فریب..... ۲۳۰

۴. تفرقه و پراکندگی..... ۲۳۳

۵. روش‌های اعلام خطر..... ۲۳۴

۶. انتخاب موقعیت مناسب..... ۲۳۴

قابلیت بقا..... ۲۳۶

گفتار دوم: شهروندان مقاوم..... ۲۳۹

۱. اطاعت‌پذیری..... ۲۴۱

۲. صبر و استقامت..... ۲۴۱

۳. تکلیف‌گرایی..... ۲۴۲

۴. آگاهی به زمان..... ۲۴۳

۵. نگرش به مرگ و شهادت..... ۲۴۴

۶. نگرش شهروند مجاهد نسبت به پیروزی	۲۴۷
۷. پابندی به ارزش‌های معنوی	۲۴۸
۸. توکل و تضرع	۲۵۰
۹. ترجیح آخرت بر دنیا	۲۵۰
۱۰. جهاد، معامله با خدا و تضمین حیات طیبه	۲۵۱
۱۱. وعده کمک‌رسانی خداوند به شهروندان مؤمن و مجاهد	۲۵۱
۱۲. آرامش روحی مجاهدان و ترس در دل کافران	۲۵۲
گفتار سوم: شهریاران شجاع	۲۵۳
۱. رفتاری دانش و بینش شهروندان در رویارویی با دشمن	۲۵۵
۲. اندیشه‌ی روحیه استقامت و پایداری رزمندگان	۲۵۵
۳. ترس، معنویت و یاد خدا در جبهه حق	۲۵۷
۴. ایجاد همدستی ملی	۲۵۷
فصل ششم: آثار و دد تاوای نظام دفاعی اسلام	۲۵۹
گفتار اول: آثار مثبت نظام دفاعی اسلام	۲۶۱
۱. عزت و عظمت	۲۶۴
۲. اصلاح فکری و اندیشه‌ای	۲۶۵
۳. عبرت‌آموزی و تجربه‌افزایی	۲۶۸
۴. دستیابی به حیات طیبه	۲۶۹
۵. تعیین حدود و مرزبندی‌های رفتاری	۲۷۱
۶. تحقق حاکمیت الهی	۲۷۳
۷. آمادگی دائم جبهه حق	۲۷۵
۸. ایجاد ثبات و امنیت	۲۷۷
۹. تمایز حق از باطل	۲۸۰
۱۰. ایجاد ترس دائم در جبهه خصم	۲۸۱
۱۱. دستیابی به معنویت و قرب الهی	۲۸۲
گفتار دوم: چالش‌های اندیشه دفاعی اسلام در صورت فقدان نظام دفاعی	۲۸۷

۱. زوال حاکمیت الهی و انهدام پایگاه‌های توحید ۲۸۷
۲. خواری و گرفتاری ۲۸۸
۳. زوال ایمان ۲۸۸
۴. عذاب آخرت ۲۸۹
۵. محرومیت از معنویت ۲۸۹
۶. گرایش به باطل ۲۹۰
۷. محرومیت از عدل و انصاف ۲۹۰
۸. فروافتادن در دام شیطان ۲۹۰
- خاتمه: جمع بندی، نتیجه‌گیری ۲۹۳
- کتابنامه ۳۰۱
- فهرست آیات ۳۱۳
- فهرست روایات ۳۲۵
- نمایه ۳۲۹
- نمایه موضوعی ۳۳۳

پیشگفتار

در پرتوی پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه در عالم معانی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرقی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعلیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی، سویی سبب بیداری و خودبآوری ملت‌های مسلمان و احیای روح شتم‌ییزی در آنان شد و از دیگر سوباعث نمایان‌ترشدن سست‌پایگی مسلک‌های رستگاری بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظر به بررسی و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی، علمی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فرانر شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری، حسب‌الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان حجت‌الاسلام والمسلمین علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند. پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق، سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی است، به طور خاص با مطالعه نظامات اجتماعی، اهداف زیر را تعقیب می‌کند:

۱. تلفیق عرصه‌های نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۲. تحقیق و تبیین عالیه‌رسانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در فروع آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظریه‌های کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسان به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق درباره مسائل مستحدثه به نگرش‌های در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخ‌گویی به شبهات مطرح درباره فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکتب‌ها و نظامات معارض.

تحقیق حاضر که حاصل تلاش علمی محقق ارجمند آقای حسن مهاجرنیا در گروه سیاست پژوهشکده نظام‌های اسلامی است، به موضوع اندیشه و نظام دفاعی اسلام می‌پردازد.

رویکرد تحقیق بر این اساس است که نشان دهد شرایط عصر نزول وحی و شکل‌گیری بنیان دین در صدر اسلام به گونه‌ای بود که جامعه اسلامی پیوند وثیقی با مسائل امنیتی، دفاعی و پدیده جنگ و صلح داشت و به تبع آن

نصوص فراوانی از آیات و روایات در این باره صادر شده است؛ مع الوصف این گستره و جامعیت در متون فقهی و آثار علمی موجود منعکس نشده و بخش‌هایی از مسائل دفاعی و امنیتی به کلی مورد غفلت واقع شده است؛ البته شرایط تاریخی مسلمانان و مخصوصاً حاشیه‌ای بودن مکتب اهل البیت و حاکمیت سلاطین جور، مزید بر علت شد تا هیچ‌گاه زمینه پرداختن به اندیشه دفاعی اسلام از منظر نظام سیاسی و حاکمیت اسلامی به وجود نیاید؛ در نتیجه مسائلی ضروری و اساسی‌ای چون امنیت و دفاع که قوام هر جامعه‌ای بدان‌ها وابسته است، مورد غفلت قرار گیرند. تحقیق حاضر در صدد است با بازشناسی و بازخوانی نصوص اسلامی با روش تحلیل محتوا به بازسازی و بازتولید اندیشه دفاعی اسلام اقدام نماید و با ارائه طرحی نو در این باره نشان دهد اندیشه دفاعی اسلام بنوعی هویت خود را در سایه نصوص دینی تعریف می‌کند.

نگارنده فرضیه خود را بر این اساس قرار داده است که اسلام دارای یک اندیشه دفاعی منسجم، جامع، فراگیر، کامل است. پدیده جنگ، صلح، امنیت و دفاع، در اسلام به صورت آرای پراکنده و رفتارهای جزیره‌ای و ناقص و زمانمند نیستند، بلکه در قالب یک منظومه انداموار، با همه ابعاد و زوایای پیدا و پنهان نظری و عملی اندیشه و عمل جامعه اسلامی دربرابر دارند و با آنها در ارتباط است. در کنار سایر بخش‌های نظری و عملی، سیاسی، اجتماعی، سیاسی نقش استکمالی، هم‌افزایی، تأییدی و تسهیل‌کنندگی در اندیشه دفاعی اسلام واجد تمامی مؤلفه‌های لازم برای تحقق یک نظام در دوره حاضر است. در پایان، لازم می‌دانیم از مؤلف گرانقدر آقای محسن مهاجرنیا عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی قدردانی و تشکر نماییم و از همه اعضای شورای علمی گروه به‌ویژه از آقایان ابوالحسن حسینی و سید کاظم سید باقری که زحمت ارزیابی اثر را بر عهده داشتند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی و سپاسگزاری کنیم.

امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های صائب خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان به حوزه مباحث اندیشه سیاسی و موضوع امنیت و دفاع در اسلام، ما را در اصلاح و تکمیل اثر حاضر یاری کنند.

گروه سیاست

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

www.ketab.ir

■ مقدمه ■

دفاع در برابر تهدید به تنها از ضرورت‌ها و نیازهای اساسی و اولیه بشر به شمار می‌رود، بلکه از دانش‌های طبیعی انسان می‌باشد؛ بنابراین مقوله دفاع و امنیت قبل از آنکه در قالب اندیشه و مکتب‌های فکری و فلسفی مختلف قرار گیرد یا به سیاست، قانون و مقررات دفاع و امنیتی تبدیل شود یا حتی پیش از آنکه آموزه‌های دینی آن را به مبانی حکم و حدود الهی بپذیرند، امری فطری و طبیعی به شمار می‌رود که زندگی فردی و اجتماعی انسان بدان وابسته و با آن عجین شده و گریزی از آن نیست؛ یعنی زندگی اجتماعی بشر در هیچ دوره‌ای، خالی از دغدغه‌های امنیتی و چگونگی دفع تهدیدها و دفاع از خود و روش‌ها، راهبردها و ابزارهای تأمین امنیت نیست؛ زیرا منشأ شکار و استمرار جامعه علاوه بر گرایش‌های طبیعی و فطری انسان‌ها، ناشی از دغدغه‌های انسانی آنها از ضرورت «امنیت‌سازی»، و فرار از ناامنی‌های زندگی فردی است؛ اما زندگی اجتماعی هم هیچ‌گاه امنیت و آرامش کامل را برای بشر فراهم نمی‌کند، نزاع دائم قوای خیر و شر، طبیعت زیاده‌خواه و خوی سودطلبانه و تمایل‌ها و گرایش‌های آرمانی انسان با وجود محدودیت‌های فراوان در عرصه اجتماع در زمینه امکانات و منابع تأمین نیازها، بشر را به سمت رقابتی دشوار کشاند که تاریخ حیات جمعی، این رقابت را در قالب تنازع بقا، تضاد و تعارض منافع و در نتیجه ناامنی‌ها، چالش‌ها، منازعات و درگیری‌های زیاد در خاطره خویش

حفظ کرده است. تلاش و تکاپوی دائم انسان برای تأمین امنیت و استمرار بقا و حیات خویش، همه ابعاد زندگی او را تحت تأثیر قرار داد. همین امر سبب شد انسان‌ها در گذر زمان، به تجربه‌های فراوان و اکتشاف ابزارها، فناوری‌ها و روش‌های مختلف دفاعی در برابر تهدیدها و اندوخته‌های دانشی گسترده در سطوح و در دوره‌های مختلف اقدام نمایند و در نتیجه اندیشه‌های امنیتی و دفاعی زیادی در فرایند تاریخ شکل گرفته است. ادیان و مکتب‌های بشری هر کدام، اندیشه دفاعی و امنیتی خاص خود را دارند و اسلام هم دارای اندیشه دفاعی خاص خود است. این اندیشه از متون و نصوص دینی سرچشمه گرفته است و به اطلاع امری درون‌دینی است.

اگر نصوص اسلامی و وحیانی را جوهره سیاست اسلامی و منبع و مرجع برای دانش و نظام‌های سیاسی و دفاعی آن بدانیم، آنگاه خوانش اندیشه دفاعی معاصر اسلامی در چهارچوب این سامانه فکری، امری ضروری می‌نماید؛ به‌ویژه آنکه مهم‌ترین نیاز اندیشه دفاعی امروز ما مقوله نوآوری و نظریه‌پردازی در مجموعه دانش‌های اسلامی است. تأمین این نیاز و یکی از راه‌های نیل به این مقصود، بهره‌گیری از پرسش‌های نظری زمینه‌ای و زمانه‌ای است و از این طریق می‌توان به فهم درستی از مذاق شرعی و ظرفیت‌های موجود و افق‌های فراروی دانش نظامی و دفاعی اسلامی در عصر حاضر دست یافت.

تحقیق حاضر در صدد است با بازشناسی و بازسازی نصوص و متون فقهی و بازنگری در رویکردها و آثار فقهی به بازسازی و ارتقاء اندیشه دفاعی اسلام اقدام نماید و با ارائه طرحی نو در این باره نشان دهد که با گذشت قرن‌ها، اندیشه دفاعی اسلام هنوز هویت خود را در سایه نصوص دینی تعریف می‌کند و در دوره معاصر به رغم چالش‌ها و تعارض‌ها با اندیشه‌های رقیب و رویکردهای مدرن هم می‌تواند ارتباط خود را با سامانه وحیانی حفظ و تقویت کند و هم بسیاری از ظرفیت‌های ناشکفته را بروز دهد و هم در میان ترافیک سنگین اندیشه‌های رقیب و ضرورت‌ها و مسائل نوپیدای فراوان،

استعداد پرداختن به نظریه‌های نوین را سرلوحه خود قرار دهد و مدعی کشف و نوآوری در دنیای جدید شود.

شرایط عصر نزول وحی و شکل‌گیری بنیان دین در صدر اسلام به گونه‌ای بود که جامعه اسلامی پیوند وثیقی با مسائل امنیتی، دفاعی و پدیده جنگ و صلح داشت و به تبع آن نصوص فراوانی از آیات و روایات در این باره صادر شده است و فراوانی آن حتی از مباحث اصولی و اعتقادی هم بیشتر است. حجج استدلالی از آیات قرآن کریم به‌ویژه در دوره حاکمیت دین در مدینه درباره مسائل دفاعی وارد شده است؛ مع‌الوصف در متون فقهی و آثار علمی موجود ما تنها به صورت مختصر، کلیاتی درباره جهاد و دفاع وارد شده است و مسائل امنیتی به دلیلی محتمل غفلت واقع شده است. شرایط تاریخی مسلمانان و مخصوصاً حاشیه‌ای بودن کتب دینی و حاکمیت سلاطین جوراموی و عباسی نیز سبب شد تا هیچ‌گاه زمینه پرداختن به اندیشه دفاعی اسلام از منظر نظام سیاسی و حاکمیت اسلامی به‌وجود نیاید؛ در نتیجه مسائل ضروری و اساسی‌ای چون امنیت و دفاع که قوام جامعه‌ای بدان‌ها وابسته است، مورد غفلت قرار گیرند! تحقیق حاضر در صدد است با برداشتن یک گام، زمینه مطالعات نظام‌واره اندیشه دفاعی اسلام را فراهم کند.

مهم‌ترین مسئله این پژوهش، تبیین چیستی اندیشه دفاعی اسلام است که برای روشن شدن ابعاد و زوایای پنهان آن لازم است به چهار سؤال زیر پاسخ داده شود:

۱. بنیادهای نظری اندیشه دفاعی در اسلام چیست؟
 ۲. اصول ارزشی و راهبردی اندیشه دفاعی اسلام چیست؟
 ۳. عوامل و شرایط تحقق نظام دفاعی مبتنی بر اندیشه دفاعی در اسلام چیست؟
 ۴. آثار و نشانه‌های نظام دفاعی اسلام چیست؟
- پاسخ‌گویی به پرسش‌های فوق، مستلزم تبیین اهداف، کارکردها و

عرصه‌های اندیشه دفاعی و همچنین بیان آثار نظام دفاعی اسلام خواهد بود.^۱ به رغم حجم گسترده نصوص اسلامی در قرآن و روایات درباره اندیشه دفاعی اسلام، مباحث این عرصه بسیار فقیر و فاقد نظام و انسجام و تتبع می‌باشد؛ به همین دلیل تحقیق حاضر بر اساس این ادعا طراحی شده است که با تتبع در منابع اسلامی، الگویی از اندیشه دفاعی اسلام به صورت نظام‌مند و منسجم ارائه نماید. سامانه تحقیق را بر پایه روش تحلیل محتوای نصوص اسلامی و برآیند قرار دادیم؛ زیرا به تصور نگارنده، این روش که بدان عنوان اجتهاد عمومی نام نهادیم، از روش‌های مناسب با تحقیقاتی است که اساس کار خریش را در متن و نصوص قرار داده‌اند.

در مختار اول از فصل اول به تفصیل درباره این روش توضیح داده شده است. در اینجا لازم است مفهوم روشی از اندیشه دفاعی توضیح داده شود تا در فرایند مطالعه، خواننده با شکل مواجه نشود. واژه اندیشه اسم مصدر به معنای فکر است. مصدر آن انداختن به معنای تفکر می‌باشد. تفکر عبارت است از فرایند رسیدن از معلوم به مجهول. انسان وقتی در برابر سؤال و موقعیت مبهم قرار می‌گیرد، عمل مکرر او شروع می‌شود. در «موقعیت معلوم» نیازی به فکر کردن نیست. کار محقق و مؤلف برای پاسخ‌یابی به سؤالات و مجهولات، تفکر نامیده می‌شود؛ چون تفکر نیازمند تامل و تدبیر و تأمل است تا از فرایند معلوم به مجهول و از معلومات به سوالات منتهی گردد. غایت تفکر همان «طرح موقعیت مبهم»، مسئله‌سازی، مجهول‌یابی در برابر ندانسته‌ها قرار گرفتن است؛ اما محصول و برآیند کار او که بعد از تفکر و تدبیر و تأمل به دست می‌آید، فکر و اندیشه است؛ خواه محصول تراوش‌های فکری خود

۱. تعبیر به اندیشه دفاعی و نظام دفاعی همان طوری که در ادامه در تعریف اندیشه دفاعی بدان اشاره خواهد شد، به این دلیل است که از نگاه مؤلف، اندیشه دفاعی مفهومی نظری و عام است و برای تحقق آن نیازمند سازوکار عملیاتی و سامانه اجرایی با عنوان نظام دفاعی دارد. در اسلام ابتدا اندیشه دفاعی شکل گرفته است و به تدریج در قالب یک نظام واقعی محقق شده است.

باشد یا رسیدن به دیدگاه و آموزه‌های دین باشد؛ پس اندیشه همیشه امری معلوم و حاصل شده است که به آن «آموزه» هم می‌توان گفت. اندیشه یا آموزه می‌تواند امری برهانی، تخیلی یا نقلی باشد.

مقصود از اندیشه دفاعی در یک تعریف عام، «برایند هرگونه تفکر و تأمل درباره امور دفاعی و امنیتی است». این تعریف عام از اندیشه دفاعی، مجموعه دیدگاه‌ها، رویکردها و مواضع قطعی و تثبیت‌شده یک اندیشمند یا یک مکتب درباره مسائل دفاعی است و در اصطلاح خاص «اندیشه دفاعی، حاصل تفکر و تأملی مسجّم، دارای چارچوب نظری، اصولی و مستدل و با اهمیت در مورد امور دفاعی و نظامی است».^۱ مقصود از اندیشه دفاعی اسلام با رویکرد معرفتی، عبارت از دانش مسجّم و ضروری است، دارای چارچوب نظری، اصولی و مستدل که از مواجهه صرف با جبهه‌بندی‌ها، چالش‌ها، منازعات، ناامنی‌ها و جنگ‌ها شکل گرفته است. شامل مجموعه آموزه‌ها و معارف و معلومات اسلام درباره دفاع (امنیت، دفاع جهاد و صلح) است. این آموزه‌ها از منابع شناخته‌شده کتاب و سنت، از طریق روش تحلیل متن و محتوای نصوص، تبیین می‌شود.

این نکته عمده‌ترین دغدغه‌ای بود که سال‌ها ذهن را به خود مشغول کرده بود؛ همچنین در دوران دفاع مقدس هشت ساله ملت ایران به استکبار جهانی که توسط رژیم بعث عراق تحمیل شده بود، همواره همان یک متن تحقیقاتی که آموزه مقدس جهاد در راه خدا را به تصویر کشید، باشد یا یک نظام دفاعی و جنگی اسلامی را طراحی کرده باشد، به شدت رنج می‌بردم. در همان دوران، تفسیر برخی از آیات مربوط به جهاد و شهادت را در جزوه‌ای فراهم آوردم و بر اساس آن آموزش‌هایی در برخی از مراکز نظامی و جبهه‌های جنگ، داده می‌شد؛ اما شرایط ویژه هشت ساله در کشور نیازمند آثار متعدد در ابعاد و زوایای مختلف جنگ و جهاد و شهادت و رزمندگی بود که متأسفانه با

۱. محمدحسین جمشیدی: مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در جهان؛ ص ۲۹.

پایان جنگ هم این نقیصه جبران نشد. بخشی از ظرفیت‌ها و تحقیقات به سمت تدوین خاطره‌ها و آثار مادی و معنوی جنگ اختصاص یافت و آثار کمی به ابعاد نظری و اندیشگی نظام دفاعی پرداختند. همین دل‌مشغولی نگارنده سبب شد تا در سال ۱۳۸۵ وقتی که دانشگاه عالی دفاع ملی پیشنهاد همکاری پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی را با آن مجموعه مطرح ساخت، در آن زمان که مؤلف مسئول گروه سیاست پژوهشگاه بود، یکی از موضوعاتی که در برنامه همکاری مشترک قرار گرفت، تحقیقی با عنوان مبانی و اندیشه دفاعی در اسلام بود که مسئولیت تألیف آن به یکی از پژوهشگران گروه، واگذار شد و بعد از تدوین، با عنوان مؤلفه‌های نظام دفاعی اسلام از سوی پژوهشگاه به چاپ رسید. به دلیل اینکه در آن تحقیق تنها بر مؤلفه‌ها، تمرکز شده بود، گروه سیاست تقاضای دانشگاه فوق، تصمیم گرفت تحقیق موضوع اندیشه دفاعی اسلام را نیز در دستور کار قرار دهد. این بار قرعه فال به نام بنده بود.

در ابتدا حجم گسترده‌ای از آراء و روایات و تفسیرها و احکام فقهی جمع‌آوری شد و چند سال دغدغه جدی نگارنده آن بود که یک متن متقن فقهی در این حوزه تدوین نماید، اما با ناامنی‌هایی که بین ما و دانشگاه عالی دفاع ملی به وجود آمد، تصمیم بر این شد که حجم گسترده تحقیق انجام‌شده در قالب یک اثر کم حجم ارائه گردد و در صورت نیاز در بازسازی‌های بعدی تکمیل گردد؛ بنابراین فرضیه چنین دغدغه طولانی‌ای چیزی جز ادعای وجود سامانه اندیشه‌ای و نظام دفاعی نگارنده همه‌جانبه، منسجم، سیستماتیک با کارکردهای متعالی همسو با اهداف جهانی اسلام و نظام اسلامی نبود. این ادعا همواره در تناقض با فرضیه‌ای قرار داشت که مدعی بود آموزه‌های اسلامی به تناسب شرایط جنگی صدر اسلام تنها دارای رویکردها و راهکارهایی درباره برقراری امنیت، دفع تجاوز و پیروزی در جنگ است و پیامبر اسلام هیچ‌گاه در صدد تشکیل یک ارتش منظم و یک نظام دفاعی ساختارمند و بالطبع یک اندیشه دفاعی جامع و فراگیر نبوده است.